

ऋणनिर्देश

औरंगाबाद जिल्ह्याच्या ग्रामीण विकासात राष्ट्रीयीकृत बँकांची भूमिका एक चिकित्सक अभ्यास हा संशोधन विषय निवडताना ग्रामीण भागातील शेतकरी, शेतमजूर, ग्रामीण कारागीर, लघुउद्योजक यांची आर्थिक परिस्थिती जवळून पाहण्यात आली. त्यामुळे औरंगाबाद जिल्ह्यातील सरकारच्या बँका म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या राष्ट्रीयीकृत बँकांनी वरील वर्गांना अर्थसाहाय्य करण्यासाठी कोणती भूमिका घेतली याचा अभ्यास करणे अभिप्रेत होते. त्यासाठी अनेकांचे सहकार्य लाभले.

ज्यांनी संशोधन विषयाची चौकट निश्चित करण्यापासून हा प्रबंध पूर्णत्वास येईपर्यंत अनमोल असे मार्गदर्शन केले ते माझे गुरुवर्य डॉ. शिवाजी एस. अंभोरे सर यांच्या ऋणातच राहणे मी पसंत करतो. सरांनी वेळोवेळी केलेल्या मार्गदर्शनामुळे मला नेहमीच प्रेरणा मिळाली. त्यांच्या अमूल्य मार्गदर्शनामुळे हे संशोधन कार्य मी चांगल्याप्रकारे पूर्ण करू शकलो. म्हणूनच माझे संशोधन त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण झाल्याचा मला अत्यंत आनंद आहे.

प्रस्तुत संशोधन पूर्णत्वास जाण्यासाठी सामाजिक विद्याशाखेचे अधिष्ठाता डॉ. विलास खंदारे आणि चेतना महाविद्यालयाचे डॉ. डी. एम. मिसाळ यांनी वेळोवेळी केलेल्या सूचनाही मार्गदर्शक ठरल्या त्यामुळे मी त्यांचे आभार न मानता ऋणातच राहणे पसंत करेल.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठाचे अर्थशास्त्र विभागप्रमुख डॉ. आर.एस. सोळुंके, डॉ. व्ही.बी. भिसे, डॉ. शिवाजी सांगळे, डॉ. वंदना सोनाळकर, डॉ. धनश्री महाजन, डॉ. सुनिल नरवडे, डॉ. कोकाटे, डॉ. अशोक पवार, डॉ. कृतिका खंदारे आणि प्रा. देशमुख यांनी वेळोवेळी केलेल्या सहकार्याबद्दल मी त्यांचा ऋणी आहे. तसेच वाणिज्य विभागाचे विभागप्रमुख डॉ. एम.ए. लोखंडे यांचाही मी ऋणी आहे.

ज्यांनी मला संशोधनासाठी प्रेरणा देऊन नेहमी विचारपूस केली असे माझे स्फूर्तिस्थान अजिंठा शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष मा.श्री. रंगनाथराव काळे (नाना) व सचिव मा. श्री. प्रकाशजी काळे (दादा) यांचाही मी शतशः ऋणी आहे. संत ज्ञानेश्वर महाविद्यालयाचे प्राचार्य के. आर. चौधरी, उपप्राचार्य डॉ. शिरीष पवार आणि पंडीत जवाहरलाल नेहरू महाविद्यालयाचे प्राचार्य डी.बी. चौधरी यांच्या प्रेमळ सहकार्याबद्दल त्यांचे आभार मानणे मी माझे कर्तव्य समजतो.

माझे सहकारी प्रा. सी. यू. भोरे, डॉ. पी. एस. नलावडे, डॉ. देवानंद अंभोरे, डॉ. पी.एन. देशमुख, प्रा. रमेश औताडे, प्रा. जी.के. काळे, प्रा. डी.डी. पाटील, प्रा. व्ही. आर. चव्हाण, डॉ. एफ. बी. सलामपूरे, डॉ. आर. के. बारोटे, डॉ. भा. ना. गाडेकर, प्रा. राजू वनारसे, प्रा. विक्रम

भूतेकर, डॉ. हेमलता कांचनकर, डॉ. संभाजी वाघमारे, श्रीमती बोराडे (ग्रंथपाल), प्रा. ज्योती स्वामी, प्रा. सुनिल चौधरे, डॉ. मेश्राम, प्रा. एस. एल. पाटील, श्री. पंकज साबळे, श्री. उदय सोनवणे, श्री. शंकर काळे, श्री. सुरसे आणि ज्यांनी अमूल्य वेळ खर्च करून भाषांतरासारखे अवघड काम सोपे करून मला सहकार्य केले असे माझे हितचिंतक प्रा. योगेश चौधरी (तोंडापूर) या सर्वांच्या सहकार्याबद्दल मी त्यांचे आभार मानतो.

प्रस्तुत संशोधन पूर्णत्वास जाण्यासाठी यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. अशोक पंडीत, उपप्राचार्य डॉ. बी. आर. सोनवणे, इंद्रराज महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य डॉ. लांब आणि प्रा. ए. बी. पवार सर यांच्या सूचनांचाही यथोचित आदर केला आहे.

या संशोधन काळा दरम्यान माझे कुटुंबिय आई कासाबाई, पत्नी सौ. सरिता, मुलगी ऋतुजा, भाऊ विठ्ठल डापके, ज्ञानेश्वर डापके, मातृ-पितृतुल्य सौ. जिजाबाई साहेबराव जाधव, सौ. मीराबाई साहेबराव जाधव, वहिणी लक्ष्मीबाई, राधाबाई, बहिण मुक्ताबाई, काका श्री. शंकर डापके, श्री. कडूबा डापके, प्रा. एम.एस. डापके, श्री. पुरुषोत्तम डापके, श्री. शेनफड डापके, श्री. राजेश जाधव, श्री. योगेश जाधव, सौ. रंजिता नलावडे, सौ. ज्योती जाधव, सौ. शिला विरेंद्र बारहाते, कु. अश्विनी, पुतणे अमोल, रामेश्वर, स्वप्निल, यश, समिक्षा, सार्थक, स्वराज, सृष्टी आणि अथर्व या सर्वांचे प्रोत्साहन प्रेरणादायी ठरले.

प्रा. संजय ए. डापके, शिवाजी ए. डापके, पंढरीनाथ डापके, गोपीनाथ डापके, संदीप डापके, नवनाथ डापके, प्रा. गोपीनाथ डापके, प्रा. सदाशिव डापके, डॉ. पुंडलिक कोलते, डॉ. बच्चे पाटील, डॉ. जालिंदर साबळे, प्रा. अर्जून पवार, प्रा. व्ही. डी. मिसाळ, प्रा. चरणसिंग कायटे, प्रा. प्रसाद चव्हाण, प्रा. कैलास फुलंबरकर, प्रा. शेषराव मसुडकर, डॉ. हनुमंत भोसले, प्रभाकर जगताप, मीरा चव्हाण, सविता बहिरट, प्रविण कुलकर्णी, भागवत गोरे योगेश निंभोरे आणि दिपक बहिर यांचेही मोलाचे सहकार्य लाभले.

विविध ग्रंथालयातील ग्रंथपाल व कर्मचारी यांच्या सहकार्याबद्दल मी त्यांचा ऋणी आहे. शिवाय दुय्यम सामुग्री उपलब्ध करून देणाऱ्या विविध शासकीय आणि अशासकीय कार्यालयातील कर्मचाऱ्यांच्या सहकार्याबद्दल मी त्यांचा ऋणी आहे.

हा प्रबंध सुबक व आकर्षक बनविणारे श्री. संतोष वाघ यांच्या सहकार्याबद्दल आभार.

संशोधन कार्यासाठी प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षरित्या ज्यांचे मार्गदर्शन व सहकार्य मिळाले त्यांचेही आभार व्यक्त करतो.

- पांडुरंग नामदेव डापके
संशोधक